

1. №14 Семинар сабағының тақырыбы. Қазақстандағы саяси қуғын-сүргін құрбандарының тарихи мұражайлары

2. Сабақтың мазмұны:

1. Долинка кентіндегі «Саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу» мұражайы.
2. «АЛЖИР» саяси қуғын-сүргін және тоталитаризм құрбандары мұражай-мемориалдық кешені.
3. Оңтүстік Қазақстан облыстық саяси қуғын-сүргін құрбандары мұражайы.

3. Сабақтың мақсаты мен міндеттері: Қазақстан территориясында бүгінгі таңда саяси қуғын-сүргін құрбандарының тарихи мұражайлары ашылынып, бұл саяси қуғын-сүргін құрбандарының тарихи мұражайларының тарихын жан-жақты қарастыру.

4. Техникалық және инструментальдық құралдары: интерактивті тақта, плакаттар, проектор сызба-кестелер.

5. Сабақтарды өткізу тәртібі. Долинка кентіндегі «Саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу» мұражайы Қазақстан Республикасы Президентінің тапсырмасына, облыс әкімінің 2001 жылғы 24 ақпандағы Үкіміне, Шахтинск қаласы әкімінің 2001 жылғы 30 қарашадағы Шешіміне сәйкес Қарлақтың ерікті қызметкерлеріне арналған бұрынғы емхана ғимаратында құрылған болатын. Бір сөзбен айтқанда Долинка кентіндегі саяси қуғын-сүргін құрбандарына естелік мұражайы Қазақстан аумағындағы ең әйгілі түзеу-еңбек лагері Қарлағ аумағында құрылған. Мұражайдың жалпы көлемі — 166,9 ш.м., экспозициялық – 78, қор – 10 ш.м.

Мұражай үш экспозициялық залдан тұрды: негізгі композиция (52 ш.м.) залы, қолданыстағы кітапхана және Долинка тарихы залы. Экпозиция тұжырымдамасы жеке тұлға мен тоталитарлық жүйенің қақтығысы мен қарама-қайшылығына негізделеді. Интерактивті элементтерді қолданудың арқасында жеке және әлеуметтік-тоталитарлықтың қарсылығы драмалық қайшылықты тудырады, кейде көрерменнің өзі де бұған куә бола алады. Экпозиция құрылымын шартты түрде үш деңгейге бөлуге болады: 1) 1930-1950 жж. кезеңіндегі шынайы артефакттерден тұратын деңгей; 2) жасанды түрде «ескертілген» (мысалы, құжаттардың көшірмелері) түпнұсқалардың көшірмелерінен тұратын деңгей; 3) архитектуралық көмкеру – ішкі көріністің стационарлық элементтерінен (қабырғалар, қуыстар, терезелер) тұратын сәулеттің экспозициялық деңгейі.

Мұражай қорында түпнұсқалы экспонаттардың тым аз екендігін ескере отырып, экспозиция дәуір образын айқын суреттеу үшін көркемөнер тәсілдерін қолдана отырып архитектуралық көмкеруді жандандыру әдісі негізінде құрылған. Мұражайдың ақпараттық мағыналық толтырылуының көп бөлігін бірікпеген бөлек парақтардағы құжат көшірмелері және жазаланғандардың сөзінен жазылған естеліктер, яғни, материалды құжат-

түпнұсқа ретінде мұражайлық құндылығы жоқ, бірақ тарихи тұрғыдан шүбәсіз ауызша айтылған айғақтар құрайды. Сондықтан экспозицияның негізгі суреттеу құралдарының бірі экспонаттар тұрған қуыстардағы дәуірдің тарихи құжаттарының көшірмелерінен, сондай-ақ бұрынғы тұтқындардың шынайы естеліктері мәтіндерінен құрастырылған фотопаннолар, бір қабырғадағы қуғын-сүргіннен зардап шеккен адамдардың портреттерінен жасалған фотоколлаж және фотосуреттер болып табылады.

2010 жылы Қарағанды облысы әкімі және Қарағанды қаласының мәдениет басқармасы департаментінің бастамашылығымен мұражайды кеңейту туралы шешім қабылданды. Осы мақсатта Карлаг ОГПУ басқармасының бұрынғы ғимаратының аумағы бөлініп берілді.

Карлаг ОГПУ басқармасының бұрынғы ғимараты сәулетшілер тобымен (авторы және консультант атақты совет сәулетшісі И.А. Фомин болған деп жорамалдайды сарапшылар) 1933-1935 жж. жобаланып, мыңдаған тұтқындардың күшімен салынған. Жалпы алаңы 3,5 мың ш.м. 2-қабатты ғимарат (қосалқы орын-жайлар ретінде пайдаланылған жертөле бөлігін қоспағанда) «сталиндік жаңа классицизм» кезеңіндегі қатаң классикалық стильде ұстанған. 1961 жылы басқарма орын-жайында ауыл шаруашылық техникум орналасқан. 1971 жылдан 90-жылдардың басына дейін балалар шипажайы «Бригантина» болды.

Мұражайдың жалпы экспозициялық алаңы 2078,645 ш.м. құрайды – 17 экспозициялық зал. Мұражайдың тақырыптық залдары саяси қуғын-сүргіннің түрлі кезеңдері тарихын ашады. Олардың ішінде Қазақстандағы 20-30 жылдардағы аштыққа арналған зал; Карлагтың құрылу тарихы залы; жазасын арнайы лагерьлерде өтеген әйелдер мен балаларға арналған зал; Карлаг тұтқындарының фотосуреттері мен биографиялық деректері көрсетілген зал; халықтарды жер аудару кезінде 30-40 жылдары қуғын-сүргінге ұшыраған ғылым және мәдениет қайраткерлеріне арналған залдар; лагерь тұтқындарының өнеркәсіптік және ғылыми қызметіне арналған залдар, сондай-ақ қуғын-сүргінге ұшыраған қазақстандықтарға арналған залдар мол экспозициясымен ерекшеленеді.

Келушілерге лагерь орын-жайларының егжей-тегжейлі қалпына келтірілген инсталляциясы ең күшті әсер қалдырады. Карцер, зындан, ерлер және әйелдер камералары, бокс, азаптау камерасы және ату камерасы – жабдық бұйымдары мен тұтқындардың бейнелері қосыла келе лагерьдің шынайы орын-жайларын қайталайды.

Лагерьдің аумағы периметр бойына шамдары бар ағаш бағаналармен қоршалған. Дәліз шамдарының плафондары да мұражай экспонаттары және XX ғасырдың 30-жылдарына жатады.

Жалпы, мұражайдың дәліздерімен жүре отырып жүздеген адамдарды қуғын-сүргінге ұшыратып көзін құртқан тоталитарлық режимнің зұлмат уақыт қатпарына кіргендей боласын.

6. Деңгейлік тапсырмалар:

1. Қазақстан территориясында құрылған саяси қуғын-сүргін құрбандарына арналған мұражайларға мысалдар келтіріңіз.
2. Саяси қуғын-сүргін құрбандарының мұражайларының тарихын айтыңыз?

7. МӨЖ және ОБМӨЖ тапсырмалары:

1. Доинка кентіндегі «Саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу» мұражайы.
2. «АЛЖИР» саяси қуғын-сүргін және тоталитаризм құрбандары мұражай-мемориалдық кешені.

8. Пайдаланылатын әдебиеттер:

- 1.«Ана тілі» газеті № 482-483 /22662/
2. «Акмолинская правда» газеті Назван,ие придумали узницы. 31.09.2012.
3. «Арқа ажары» №147 /16316/
- 4.«Егемен Қазақстан» газеті № 542-543 /27592/
- 5.«Ұлан» газеті
- 6.«Қазақстан тарихы» кітабы
7. Тасымбеков А. Жан даусы. Алматы - 1994
8. Тасымбеков А. Алжир архипелагы. Алматы - 1994
9. Дильманов С., Кузнецова Е. Карлаг. Алматы – 1997.
- 10.Жораева Г.Т. Алаш зиялыларының тарихы мен тағдыры (ХІХ ғасырдың соңы - ХХ ғасырдың І жартысы): Оқу құралы. - Шымкент: «Нұрлы Бейне» баспасы, 2024. -180 бет.